

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Загальної і клінічної фармакології та фармакогнозії

МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ
практичних занять
для студентів денного відділення

Навчальна дисципліна: «Ресурсознавство лікарських рослин»

**Заняття № 7 «Облік ресурсів лікарських рослин, принципи їх
раціонального використання і охорони. Ресурсні групи ЛР України.
Принципи охорони дикорослих ЛР. ЛР Зеленої та Червоної книг
України, Червоного списку Міжнародної спілки охорони природи»**

Курс 3 Факультет медико-фармацевтичний

ЗАТВЕРДЖЕНО
на методичній нараді кафедри
28 серпня 2025 р.
Протокол № 1
Зав. кафедри

_____ проф.Рожковський Я.В.

ЗАНЯТТЯ № 7

Тема: «Облік ресурсів лікарських рослин, принципи їх раціонального використання і охорони. Ресурсні групи ЛР України. Принципи охорони дикорослих ЛР. ЛР Зеленої та Червоної книг України, Червоного списку Міжнародної спілки охорони природи» – 8 год.

1. Актуальність теми. Природні ресурси ЛРС скорочуються внаслідок дії багатьох абіотичних та антропогенних факторів, що супроводжують розвиток людства. У Західній та Центральній Європі проблему лікарських рослинних ресурсів вже майже століття вирішують шляхом культивування необхідної ЛРС, або за рахунок імпорту з країн третього світу. В нашій країні фармацевтичне виробництво поки що в основному орієнтоване на вітчизняну сировину дикорослих ЛР, через що проблема їх раціонального використання, збереження та охорони є дуже важливою та актуальною. Матеріал даної теми базується на даних наукових публікацій про наслідки дії різних факторів на сучасний стан ресурсів у окремих регіонах України, а також результатах ресурсознавських досліджень кафедри. Крім того, розглядається комплекс заходів з охорони і відтворення ресурсів ЛРС, зокрема степових видів, занесених до Червоної книги, Європейського червоного списку та списків видів, що охороняються на регіональному рівні.

2. Мета заняття:

- ознайомити студентів з факторами, що негативно впливають на стан ресурсів ЛРС;
- обговорити превентивні заходи щодо забруднення ЛРС;
- сформувати уявлення про систему раціонального використання ресурсів ЛРС;
- надати сучасні відомості про ресурсні групи ЛР України та ознайомити з принципами їх виділення;

-ознайомити з принципами та заходами охорони (збереження) генофонду ЛР в Україні та світі.

3. Навчальні цілі:

-знати:

- категоризацію ресурсів ЛР в Україні, ресурсні групи ЛР України;
- принцип та види охорони дикорослих ЛР;
- ЛР Червоної книги України, Червоного списку МСОП, охоронні об'єкти за участі ЛР, занесені до Зеленої книги України;
- міжнародну категоризацію заповідних територій та категоризацію, прийняту в Україні.

-вміти:

- виділяти серед лікарських рослин, що використовує вітчизняна фармація та медицина, види, ресурси яких скорочуються та потребують охорони;
- оцінювати можливий вплив різних факторів на стан природних ресурсів конкретних дикорослих видів ЛР;
- знаходити та пропонувати реальні заходи для збереження та примноження ресурсів конкретних видів дикорослих ЛР України.

4. Зміст теми.

Теоретичний матеріал теми викладено

в тексті лекції № 4, а також у наступних джерелах інформації:

1. Ресурсознавство лікарських рослин: Практикум / Тржецинський С. Д. та ін. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2021.

2. Фармакогнозія: підручник для студентів фармацевтичних факультетів / Посилкіна О. В. та ін. – Харків: НФаУ, 2015–2018 (розділи, присвячені сировинній базі).
3. Тржецинський С. Д., Доля В. С., Денисенко О. М. Ресурсознавство лікарських рослин : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗДМУ, 2015. 115 с.
4. Грицик А. Р., Водославський В. М., Мельник М. В. Фармакогнозія. Ресурсознавство лікарських рослин : навч. посіб. Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2019. 248 с.
5. Зузук Б. М. Ресурсознавство лікарських рослин : навч. посіб. для студ. вищ. фармац. навч. закл. Вінниця : Нова Книга, 2015. 232 с.

Підготовчий етап заняття

Питання для самоперевірки:

1. Яка частина України, на ваш погляд, найбагатша на ресурси ЛР і чому? Найбідніша?
2. Ресурсам яких дикорослих ЛР завдало найбільшої шкоди радіоактивне забруднення території?
3. Назвіть широко розповсюджені види ЛР з потенційно великими запасами сировини.
4. Назвіть відомі вам локальні види ЛР з обмеженими ресурсами.
5. Які ЛР, на ваш погляд, потребують повної охорони на державному рівні? На регіональному рівні?
6. Назвіть відомі вам ЛР з Червоної книги України.
7. Наведіть загальні правила, які забезпечують раціональну заготівлю ЛРС.

Тести

1.	Вкажіть	на	особливий статус	4. При виборі видів,
----	---------	----	------------------	----------------------

астрагалу шерстистоквіткового, через що його було виключено з переліку видів, що заготовлюються у природних місцезростаннях в Україні: А. Природні місцезростання в Україні зникли Б. Рослина у Європейському Червоному списку В. Рослина у Європейському Червоному списку та Червоній книзі України Г. Рослина під регіональною охороною Д. Сировина виявилася неефективною при медичному використанні.	запаси сировини яких необхідно визначати в даному регіоні, першочерговими будуть А. Види, які рясно зростають на доступних територіях Б. Види, які широко культивуються В. Види, запаси яких в багатьох разів перевищують потреби у їх сировині Г. Види, які занесені до Червоної книги України Д. Види деревних рослин у міському середовищі
2. Ресурси якого виду з наведеного переліку дуже уразливі та скорочуються через меліоративну діяльність: А. Астрагал шерстистоквітковий Б. Барвінок малий В. Глечики жовті Г. Бобівник трилистий Д. Вербва вузьколиста	5. Заготівля окремих видів ЛРС є обмеженою у зв'язку з тим, що їх джерела є рідкісними або зникаючими видами. До таких ЛР належать: А. Подорожник ланцетний Б. Золототисячник

	<i>малий</i> <i>В. Родіола розжева</i> <i>Г. Лепеха звичайна</i> <i>Д. Оман високий</i>
3. Назвіть основну причину скорочення природних ресурсів гори Цвітувесьняного, через щойого було занесено до останнього видання Червоної книги України: А. Надмірне експлуатаційне навантаження Б. Меліоративна діяльність В. Радіоактивне забруднення території Г. Потрави худобою Д. Кліматичні зміни	6. З метою охорони рідкісних лікарських рослин їх занесено до Червоної книги України. До таких видів відносяться: А. Кропива дводомна Б. Беладона звичайна В. Деревій звичайний Г. Черемха звичайна Д. Малина
7. Заготівля ЛРС регламентується відповідними інструкціями, які передбачають природоохоронні заходи. До таких заходів відносять: А. Картування Б. Введення у культуру В. Заготівлю Г. Сушіння Д. Первинну обробку	

Основний етап заняття

Методика виконання роботи, етапи виконання:

А) Конкретизація понять та дій, якими характеризується вплив різних факторів на сучасний стан природних ресурсів ЛР та шляхи їх раціонального

використання і охорони (поповнення студентами власних словників термінів і понять; розробка схеми).

Б) Знайомство з різними існуючими категоризаціями ресурсів ЛР України (опрацювання наукових розробок Д. С. Івашина, Б. В. Завірухи, О. С. Козьякова)

В) Виділення важливіших ЛР України у 5 ресурсних груп (за Б. В. Завірухою)

Г) Характеристика лікарських рослин із зникаючими та відсутніми в Україні ресурсами, які охороняються або потребують охорони.

Д) Знайомство з мережею природно-заповідного фонду України та світу.

Е) Домашнє завдання: 1- Опрацювання змісту Червоної книги України попереднього (1996) та останнього (2009) років видань, виділення та характеристика видів ЛР; 2- Вивчення особливостей ПЗФ та територій, де у Європі зберігається генофонд ЛР.

**Перелікучбових та практичнихзавдань, якінеобхідновиконатипідчас
практичних занять:**

Завдання 1. За допомогою рекомендованої навчальної літератури укласти власний словник термінів (понять) з даної теми (заповнити табл. 24)

Таблиця 24.

Охорона лікарських рослин

Термін (поняття)	Визначення (зміст)
1	2
Раціональне використання ресурсів	
Пестициди	
Закони України, які мають	

відношення до природокористування	
1	2
Об'єкт природно-заповідного фонду	
Заповідник	
Заказник	
Приписне угіддя	
Національний природний (ландшафтний) парк	
Охорона на міждержавному, державному рівнях	
Охорона на регіональному рівні	
Червона книга України	
Європейський Червоний список МСОП	
Підходи до організації охорони ресурсів ЛР	

--	--

Завдання 2. Узагальнити теоретичні знання теми у вигляді схеми, що відтворює фактори, від яких залежить сучасний та майбутній стан ресурсів ЛРС.

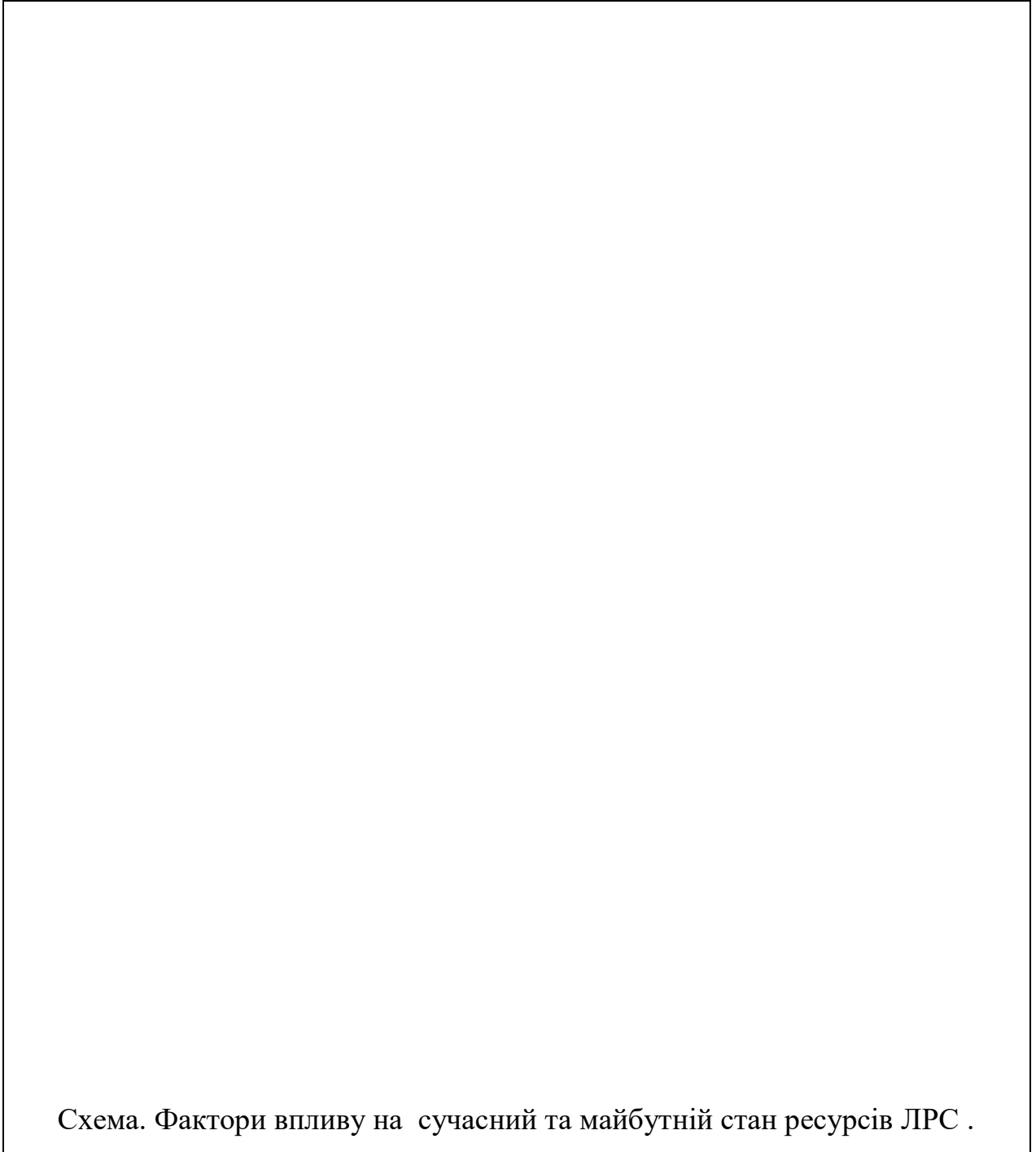

Схема. Фактори впливу на сучасний та майбутній стан ресурсів ЛРС .

Завдання 3. За допомогою рекомендованої навчальної та довідкової літератури, доопрацювати перелік важливіших поширених в Україні

видів ЛР (таблиця 5, заняття №2): виділити їх та об'єднати у ресурсні групи в табл. 25.

Таблица 25

Ресурсні групи важливіших лікарських рослин України

[illegible]

--	--	--	--	--

Завдання 4. Дати характеристику лікарським рослинам із зникаючими та відсутніми в Україні ресурсами (список 5 у таблиці 25) та з'ясувати форми й засоби їх охорони та відтворення – *заповнити табл. 26.*

Таблиця 26.

Лікарські рослини України із зникаючими та відсутніми ресурсами

[illegible]

Завдання 5 (дом.) Визначити серед «червонокнижних» видів Української флори лікарські рослини та порівняти їх асортимент і статус у Червоній книзі 1996 та 2009 років видань. Зробити висновки:

Завдання 6 (дом.) Опрацювати (у вигляді письмової доповіді або презентації) доступні джерела (електронний ресурс) щодо місцезнаходжень міжнародних (міждержавних) заповідних територій Європи та об'єктів їх охорони з числа лікарських рослин.

Заключний етап заняття

Питання для самоконтролю:

1. Яких принципів необхідно дотримуватись при використанні природних ресурсів, в тому числі ЛРС?
2. Як розраховують обсяги раціонального використання ресурсів ЛР?
3. Ресурсні групи ЛР України.
4. Фактори, що впливають на стан ресурсів ЛРС.
5. Принципи та види охорони ЛР.
6. Роль заповідних територій у збереженні генофонду ЛР.
7. Міжнародні угоди щодо збереження та примноження біорізноманіття, в тому числі – генофонду ЛР.

Тести та ситуаційні задачі:

1. Ресурсний потенціал Одеської обл. можна оцінити віднесенням дозони А. Високої сировинної насиченості Б. Помірної сировинної насиченості В. Низької сировинної насиченості Г. Негативного впливу антропогенного навантаження Д. Повної відсутності сировинних запасів ЛР	7. Препарати горицвіта – популярні кардіото-нічні рослинні засоби, які зараз не забезпечені природними ресурсами в Україні. Визначення запасів сировини горицвіта весняного проводили методом А. Облікових ділянок Б. Модельних екземплярів В. Проективного покриття Г. Геодезичним Д. На око
2. Охорона природних запасів ЛР здійснюється шляхом організаційних природоохоронних заходів, які передбачають: А. Окультурення найкращих заростей зі значними запасами Б. Дослідження динаміки нагромадження БАР В. Введення в культуру та інтродукцію Г. Перспективне і щорічне планування розмірів і районів заготівлі ЛРС Д. Проведення роз'яснювальної роботи серед населення про необхідність збереження ресурсів ЛР	8. Одним з можливих шляхів охорони природних запасів ЛР є адміністративні заходи, які передбачають: А. Введення в культуру та інтродукцію ЛР Б. Проведення роз'яснювальної роботи серед населення про необхідність збереження ресурсів ЛР В. Створення заказників і заповідників для рідкісних видів Г. Дослідження динаміки нагромадження БАР Д. Окультурення найкращих заростей зі значними запасами
3. В Одеській області заготівля	9. Відомо, що природні

лікарської рос-линної сировини конвалії травневої не можлива через А. Відсутність природних місцезростань виду Б. Дуже низьку продуктивність відомих популяцій В. Занесення виду до Європейського Червоного списку Г. Занесення виду до Червоної книги України Д. Заборону заготівель як виду, що охороняється на регіональному рівні.	місцезростання цієї цінної лікарської рослини – джерела алкалоїдів протикашльової дії, в Україні дуже обмежені, через що вид був занесений до Червоної книги та з часом успішно введений у промислову культуру. Назвіть цю рослину: А. Чистотіл великий Б. Беладона лікарська В. Скополіякарніолійська Г. Мачок жовтий Д. Термопсис ланцетолистий
4. Розподіліть ЛР – джерела дикорослої сировини за швидкістю відновлювання після разових заготівель (починаючи з найшвидкішої): гірчак печучий; гірчак зміїний; чоловіча папороть; звіробій звичайний; оман високий.	10. Виберіть з наданого переліку рослини, що мають обмежений ареал та, відповідно, невеликі ресурси в Україні: а – звіробій звичайний, б – оман високий, в – родіола рожева, г – кульбаба лікарська, д – скополіякарніолійська, е – вовчуг польовий.
6. Такі види ЛР, як тирлич жовтий, баранець звичайний, арніка гірська охороняються переважно у держзаповіднику А. Чорноморському Б. Карпатському В. Кримському Г. Асканійському	10. Виберіть з наданого переліку види ЛР, що охороняються в Одеській обл.: астрагал шерстистоквітковий, дивина ведмежа, шипшина собача, оман високий, конвалія звичайна, чебрець двовидний, солодка гола, буркун лікарський, синюха

Д. Канівському	блакитна, горицвіт весняний, глечики жовті, ромашка лікарська. Які з цих видів охороняються на державному рівні? На міждержавному рівні?
----------------	--

5. Література для студентів

Основна навчальна література

6. Фармакогностичне ресурсознавство з основами інтродукції лікарських рослин / Навчальний посібник. – Полтава: ПДМУ, 2021.
7. Державна Фармакопея України : в 3 т. / ДП «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів». 2-е вид. Харків : Науковий фармакопейний центр, 2015. Т. 1. 1128 с.
8. Ресурсознавство лікарських рослин: Практикум / Тржецинський С. Д. та ін. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2021.
9. Фармакогнозія: підручник для студентів фармацевтичних факультетів / Посилкіна О. В. та ін. – Харків: НФаУ, 2015–2018 (розділи, присвячені сировинній базі).
10. Тржецинський С. Д., Доля В. С., Денисенко О. М. Ресурсознавство лікарських рослин : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗДМУ, 2015. 115 с.
11. Грицик А. Р., Водославський В. М., Мельник М. В. Фармакогнозія. Ресурсознавство лікарських рослин : навч. посіб. Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2019. 248 с.
12. Зузук Б. М. Ресурсознавство лікарських рослин : навч. посіб. для студ. вищ. фармац. навч. закл. Вінниця : Нова Книга, 2015. 232 с.
13. Heinrich M., Barnes J., Prieto-Garcia J., Gibbons S., Williamson E. M. Fundamentals of Pharmacognosy and Phytotherapy. 3rd ed. Elsevier, 2023. 282 p.
14. Medicinal Plant Resources : textbook / V. M. Minarchenko et al. Kyiv : Palyvoda A. V., 2019. 128 p.

Додаткова література та довідники

15. Лікарські рослини: Рекомендаційний список літератури (актуальні видання 2024 року) / Уманський НУС.
16. Малопоширені ароматичні види лікарських рослин / Наукове видання. – Берегове: ЗУІ ім. Ф. Ракоці II, 2025.
17. Лабораторний журнал з ресурсознавства лікарських рослин : [посібник] / В. М. Мінарченко та ін. Київ : Паливода А. В., 2018. 94 с.
18. Фармакогнозія : підручник для студ. вищ. навч. закл. / В. С. Кисличенко та ін. ; за ред. В. С. Кисличенко. Харків : НФаУ : Золоті сторінки, 2015. 736 с.
19. Державна Фармакопея України : в 3 т. / ДП «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів». 2-е вид. Харків : Науковий фармакопейний центр, 2015. Т. 1. 1128 с.
20. Bioprospecting of Ethnomedicinal Plant Resources: Sustainable Utilization and Restoration / ed. by G. Shukla et al. CRC Press, 2024. 466 p.
21. Medicinal Plants: Bioprospecting and Pharmacognosy / ed. by A. B. Sharangi, K. V. Peter. Apple Academic Press, 2022. 602 p.
22. Van Wyk B. E., Wink M. Medicinal Plants of the World. 2nd ed. CABI, 2017. 520 p.

Електронні ресурси

23. Medicinal Plant Names Services (MPNS) Resource. Kew Royal Botanic Gardens. URL: [kew.org](https://www.kew.org) (дата звернення: 22.03.2026).
24. Ресурсознавство лікарських рослин : презентація лекції. Нац. фармац. ун-т. URL: https://cnc.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2023/09/prezentatsiia_resursoznavstvo-lr.pdf (дата звернення: 22.03.2026).

6.Тема наступного заняття: *Облік ресурсів лікарських рослин, принципи їх раціонального використання і охорони. Розв'язування задач із*

*ресурсознавства: визначення урожайності та експлуатаційного запасу
дикорослої ЛРС . (2 год.)*

Методичні рекомендації склав

доцент Бойко І.А.